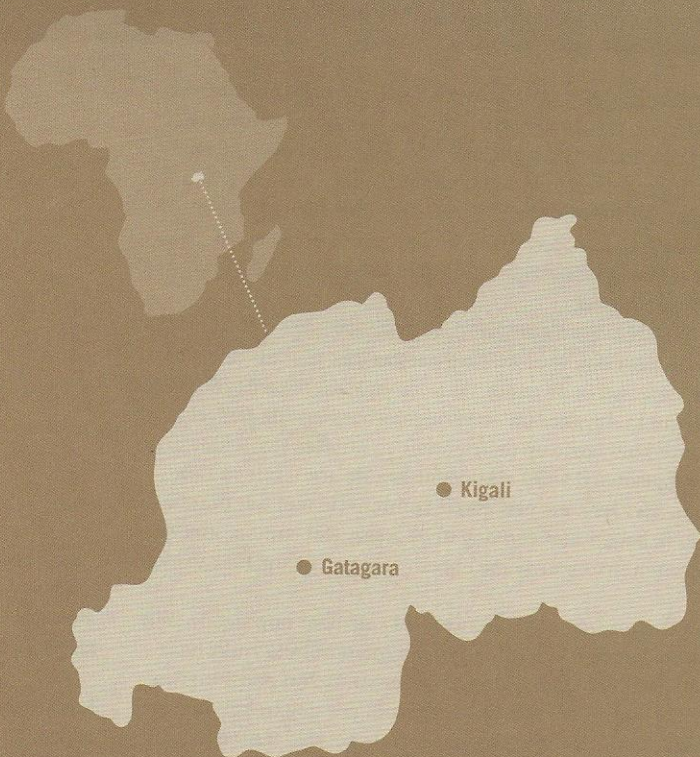

De pottenbakkerij van Gatagara, Rwanda

Deel 1: een bewogen geschiedenis

De pygmeeënbevolking in Rwanda kent een rijke cultuur, onder meer op het gebied van pottenbakken. Met westerse samenwerking vond in de jaren zeventig modernisering plaats. Na de genocide is het proces opnieuw opgepakt. Een verhaal over moed en doorzettingsvermogen.

1. Een Twa-pottenbakster die op traditionele wijze haar potten opbouwt (1977)
2. De bakken waarin de klei wordt gedroogd
3. Er worden putten in de grond gemetseld voor het bewaren van de klei
4. De gedroogde potten worden naar het veld gebracht om te stoken (1977)
5. De potten staan in de zon te drogen (1978)
6. Het delven van de klei (1977)
7. N'sabaimana draaier aan de draaischijf (1978)
8. De potten worden naar de markt gebracht om te verkopen (1977)

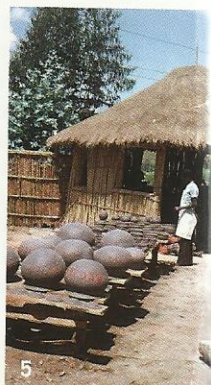
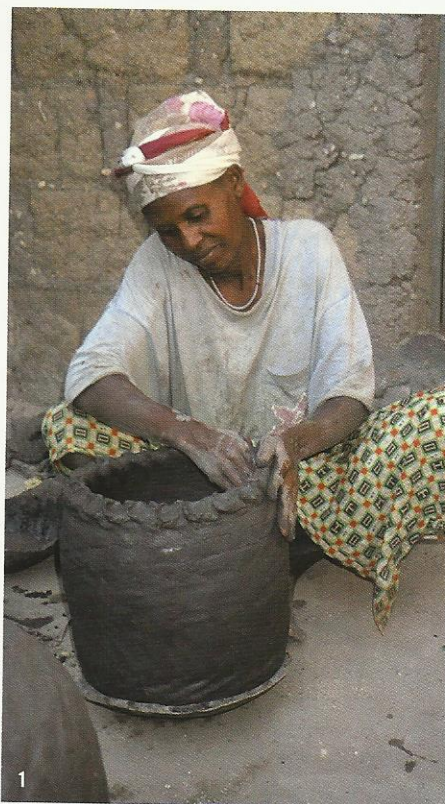
Rwanda is een klein land dat zich situeert in het Centraal-Afrikaans breukgebied, en is omgeven door Lake Kivu, Congo-Kinshasa, Oeganda, Tanzania en Burundi. Hier in Europa kennen wij Rwanda vooral van het oerwoud met de gorilla's waar Dian Fossey jarenlang werkzaam was en uiteindelijk werd vermoord en natuurlijk ook van de wrede slachtpartijen in 1994 tussen de Hutu's en de Tutsi's. Wat velen echter niet weten is dat de Batwa's, de oorspronkelijke pygmeeënbevolking, het meeste te lijden hebben gehad tijdens de genocide. De Batwa's (ook wel Twa's genoemd) hebben zich altijd neutraal opgesteld, soms werkten zij voor de Hutu's, soms voor de Tutsi's. Hierdoor werden zij door beide partijen gezien als collaborateurs. Het gevolg was dat vijftig procent van de Batwa-bevolking tijdens de genocide werd uitgemeord.

Rijke cultuur

De Batwa's kennen een rijke kunst en cultuur. Ze vlechten zeer verfijnde manden, ze houden kleurrijke rituelen en muzikale opvoeringen, maken prachtige aardewerken voorraadpotten... Omwille van hun deskundigheid op het gebied van kunstambachten kregen zij vaak opdrachten van de koninklijke families en van vooraanstaande Hutu's en Tutsi's.

In de jaren zeventig richtte een Belgische broeder, frère Fraipont, ten zuidwesten van de hoofdstad Kigali een centrum op voor gehandicapten, met een ziekenhuis, een school en werkgelegenheidsprojecten. Hij was de eerste buitenlander die de Rwandese nationaliteit aanvroeg en kreeg. Hij koos ervoor om bij de etnische minderheid van de Batwa's te horen. Omdat hij zich bewust was van de deskundigheid van de Batwa's – de wijze waarop ze prachtige potten vervaardigden – kwam hij op het idee om een pottenbakkerij op te richten waar degelijk gebruiksgoed geproduceerd kon worden én een heleboel jongeren tewerkgesteld. Hij riep de hulp in van een Belgisch-Rwandese Associatie om een vrijwilliger te zoeken die de Batwa's kon helpen om een eigen pottenbakkerij op te richten.

En zo vertrok in 1977 de idealistische, toen eenentwintigjarige Charles Bottin naar Gatagara.

1977-1979

Charles vertelt: 'Met Simba, de zoon van een Twa-pottenbakker, ga ik op verkenning in de valleien en heuvels. Ik ontdek de natuurlijke grondstoffen, maar ook het traditionele werk van de Batwa-pottenbakkers. Hun potten zijn vooral bestemd voor gebruik in het huishouden: potten om water te halen bij de bron, potten om eten in te bereiden, potten om de oogst in te bewaren, en soms ook rituele objecten en potvormen. Alle traditionele potten worden met de hand vervaardigd, sober gedecoreerd en zeer kort gestookt met grassen. De baktemperatuur is erg laag en daardoor zijn de potten zeer broos.' Charles Bottin wil de Batwa's aanmoedigen om hun traditionele vormgeving te bewaren, maar door te stoken in een echte pottenbakkersoven op hoge temperatuur en door de potten te glazuren wil hij hun gebruiksvoorwerpen sterker maken, zodat ze langer meegaan. In het moeras in de vallei vindt hij goede steengoedklei. In de omringende heuvels worden kaolien en veldspaat gedolven. Op sommige plaatsen worden okers en ijzeroxide gevonden; ook bepaalde vormen van chroom en kobalt kunnen in de onmiddellijke omgeving worden opgegraven.

Met een twintigtal jongeren wordt vijftig ton kaolien gedolven in de heuvels. Deze wordt eerst driehonderd meter vervoerd op de rug van de arbeiders, en vervolgens met de tractor naar de werkplaats in Gatagara getransporteerd. De kaolien wordt met zaagsel en klei vermengd om er vuurvaste stenen van te maken, waarmee een eerste oventje wordt gebouwd. Van oktober 1977 tot januari 1978 stoken ze wekelijks twee ovens die telkens twintig uur branden.

In januari 1978 zijn tienduizend vuurvaste stenen klaar, genoeg om een grote keramische oven mee te bouwen. Ze besluiten een tweekameroven te bouwen, waarbij de eerste kamer is bestemd voor de glazuurbrand en de tweede voor de biscuitstook. De brandstof is hout.

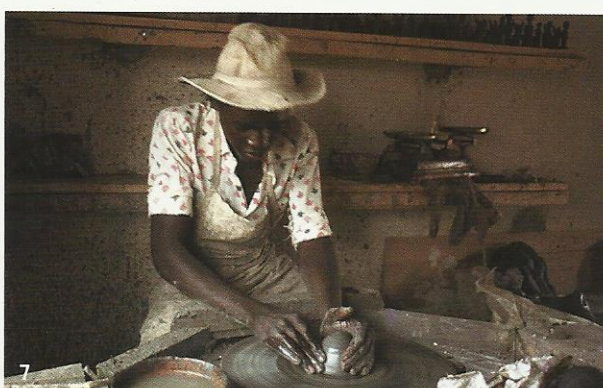
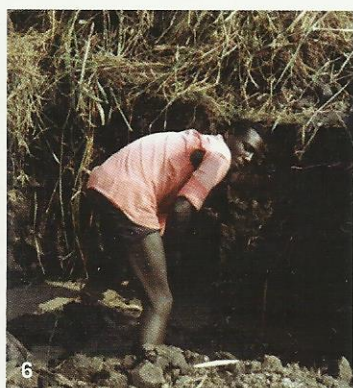
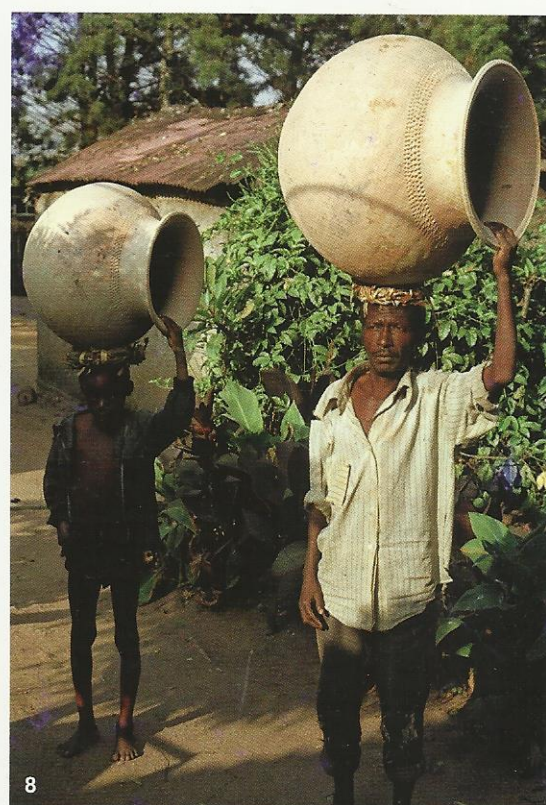
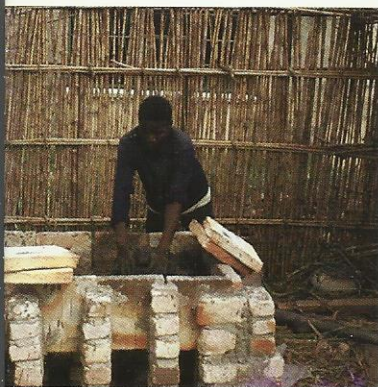
Ondertussen bouwen ze een tiental lemen gebouwtjes naar traditionele architectuur. Deze worden bedekt met cement zodat ze weerbestendiger zijn. Ze krijgen tijdelijk een rieten dak dat later zal worden vervangen door echte - eveneens

zelfgemaakte - dakpannen. In deze traditionele gebouwen installeren ze de ateliers: een ruimte voor het malen, zuiveren, zeven en opslaan van kaolien en veldspaat, een ander gebouw voor het prepareren van de klei, een derde ingericht als draaiatelier. De andere gebouwen dienen om de glazuren aan te maken, als opslagruimte, als droogruimte, en als decoratieatelier. Ook worden vier schopschijven gemaakt en gemonteerd en alle andere materialen die nodig zijn in een pottenbakkersatelier: rekken, zeven, ovenplaten, kapsels (moffels), planken...

De eerste glazuurproeven worden gedaan met de plaatselijke grondstoffen: vooral veldspaat en houtassen. De Batwa-pottenbakkers leren met de draaischijf te werken. Charles Bottin is onder de indruk van de goede wil, de motivatie, de leergierigheid en de snelheid waarmee deze mensen de eeuwenoude deskundigheid van hun volk kunnen transformeren met hedendaagse technieken.

Langzaam komt er een productie op gang van gebruikskeramiek. Met de hulp van de afdeling geologie van de universiteit van Butare worden de plaatselijke basisgrondstoffen ontleed, zodat de glazuren verder kunnen worden ontwikkeld. De eerste bezoekers en klanten komen. Ze worden met veel enthousiasme onthaald en rondgeleid door de werknemers van de pottenbakkerij. De mond-tot-mondreclame lokt al gauw zo'n dertig bezoekers en potentiële kopers per dag.

Juli 1978 komt Michael O'Brien aan in Gatagara. Charles Bottin heeft deze Engelse pottenbakker (oud-student van de bekende keramist Michael Cardew) het jaar voor zijn vertrek naar Rwanda ontmoet en dankzij een beurs van de Belgisch-Rwandese Associatie kan Michael drie maanden in Gatagara verblijven en Charles Bottin en de plaatselijke bevolking met raad en daad bijstaan. Met de hulp van Michael worden alle processen vervolmaakt: de productie, de glazuren, het stoken. Binnen de pottenbakkerij krijgt iedere arbeider zijn taak. Er zijn draaiers, stokers, mensen die de grondstoffen voorbereiden, klei mengen, veldspaat en kaolien vermalen, glazuren aanmaken, hout hakken, de potten decoreren en glazuren, de ovens in- en uitladen, enzovoort. De pottenbakkerij heeft

een stuk bos aangekocht om het hout te kunnen hakken dat nodig is voor het stoken van de ovens. Telkens als een stuk bos wordt omgehakt, worden er ook nieuwe bomen geplant.

Een jaar later is de pottenbakkerij van Gatagara uitgegroeid tot een degelijk en stabiel productieatelier met dertig werknemers, dat zelfstandig kan draaien. Charles Bottin ziet zijn werk als afgerond en verlaat Gatagara om in Muyunzwe (dertig kilometer verderop) een nieuw atelier op te zetten waar zowel bakstenen, vloertegels, dakpannen als gebruiksgoed gemaakt zullen worden met meer dan tweehonderd arbeiders. Later zal Charles nog andere Rwandese pottenbakkerijen helpen om hun productie te verbeteren, onder andere in Masango, Rusatira en Karambi.

Het pionierswerk van Charles Bottin heeft zijn stempel gedrukt op de productie van de Rwandese pottenbakkerijen. Rwanda is het eerste Centraal-Afrikaanse land waar gebruiksgoed wordt vervaardigd, gestookt op 1300 °C.

1994: de genocide

Begin jaren negentig groeit de politieke onrust in Rwanda die uiteindelijk tot een wrede uitbarsting komt, waarbij in minder dan drie maanden tijd meer dan een miljoen Rwandezen worden vermoord.

In april 1994, bij het uitbreken van de volkerenmoord, wordt in de pottenbakkerij van Gatagara juist het stookproces van een grote oven beëindigd. Alle werknemers van de pottenbakkerij vluchten weg, sommige trekken naar andere streken, sommige naar het buitenland, verschillende medewerkers worden vermoord.

Als tegen het einde van 1994 de gemoederen bedaard zijn, keren enkele medewerkers terug naar de streek, waaronder Jean-Bosco Bakundukize. Zijn oudste broer, die een leidinggevende positie had in de pottenbakkerij, is tijdens de genocide vermoord. Samen met nog twee teruggekeerde medewerkers probeert Jean-Bosco de productie weer op gang te krijgen. Hij zoekt nieuwe medewerkers die worden opgeleid. Enkele jaren later zijn er opnieuw tien arbeiders actief in het productieproces en begint de verkoop langzaam weer op gang te komen. Vooral buitenlanders die zich tijdelijk in

Rwanda vestigen om te helpen bij de wederopbouw, komen serviesgoed kopen in Gatagara.

2006: Andenne, Vaals, Raeren, Tegelen, Verviers

Naar aanleiding van de tiende Internationale Keramiekbiennale in Andenne (BE), wordt een groepstentoonstelling ingericht met werk van Rwandese en Nigeriaanse pottenbakkers. Europese keramisten die in Afrika werkzaam waren, worden eveneens uitgenodigd: Charles Bottin (BE), Michael Cardew (UK) en Michael O'Brien (UK). De tentoonstelling reist verder naar het Centrum voor Kunst en Cultuur de Kopermolen in Vaals, het Pottenbakkerijmuseum in Raeren, de Tiendschuur in Tegelen en het Museum voor Schone Kunsten in Verviers.

Jean-Bosco en enkelen van zijn medewerkers worden uitgenodigd om naar België te komen. Gedurende enkele maanden bezoeken zij verschillende ateliers in België en Nederland. Ze krijgen ook de mogelijkheid om zelf te werken en nieuwe technieken uit te proberen.

2007

Bij zijn terugkeer in Gatagara wacht er een onaangename verrassing. Degene die Jean-Bosco verving in de pottenbakkerij van Gatagara, heeft de voorraad volledig verkocht en is er met al het geld vandoor. Bovendien dient dezelfde man een klacht in tegen Jean-Bosco met de valse verdachtmaking dat hij zou hebben meegewerkt aan de genocide. Jean-Bosco wordt voor de Gacaca (volkstribunaal) gedaagd. Hij wordt vrijgesproken, maar verschillende pesterijen en klachten volgen. Niettegenstaande deze tegenwerkingen blijft hij de pottenbakkerij van Gatagara verder uitbreiden. Tien Rwandese gezinnen leven momenteel van de opbrengst van de pottenbakkerij.

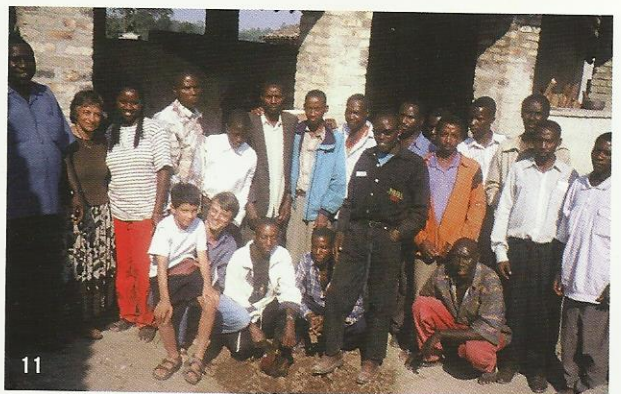
Patty Wouters

Voorjaar 2008 bezocht Patty Wouters de pottenbakkerij van Gatagara. In het maartnummer van KLEI verschijnt een vervolg op dit artikel met een verslag van Patty's ervaringen.

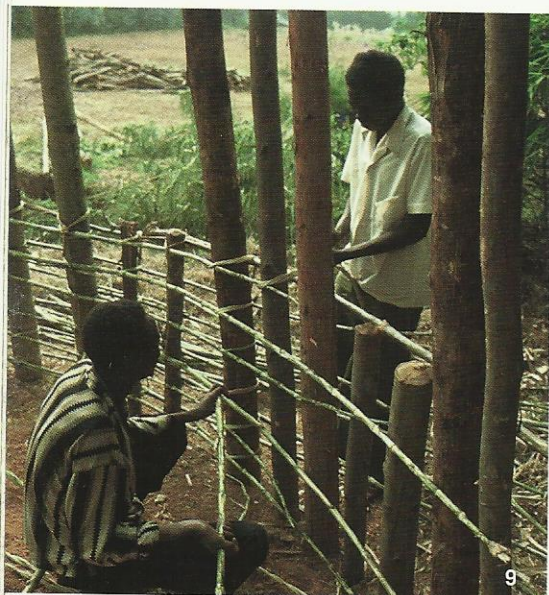
Diavoordracht over Gatagara en Rwanda

Op vrijdag 28 november om 20.00 uur zal Charles Bottin een lezing en diavoordracht geven over zijn ervaringen in Rwanda en het pionierswerk dat hij er verrichtte.

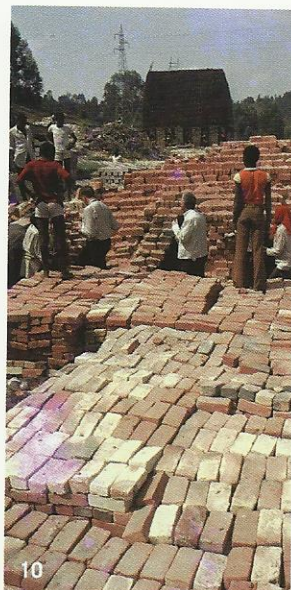
De voordracht heeft plaats in Atelier Cirkel, Prins Kavelhof 35, 2930 Brasschaat, België (tussen Breda en Antwerpen). Voor meer informatie: www.ateliercirkel.be. Graag vooraf inschrijven (of uw aanwezigheid via e-mail bevestigen): info@ateliercirkel.be.

11

9

10

9. De bouw van een atelier (1977)
10. De productie van bakstenen (1979)
11. 2001: Alle medewerkers van de pottenbakkerij van Gatagara. Charles Bottin (voorste rij, links) brengt een bezoek aan Gatagara. Jean-Bosco staat uiterst links